

O VIZIUNE ASUPRA ONTOLOGIEI SCRIERII ÎN LUMINA CONCEPTELOR FILOSOFICE ALE LUI KANT ȘI BERGSON

Alexe RĂU

Catedra Filosofie și Antropologie

The author ascertains that the mirror effect can be raised to the rang of ontological principle, because he goes through all levels and ontological ways, and simultaneously incorporates the cause and effect.

The writing is, in one way or other, a result of the reflected effect expressed through the transmitting of the sacred codes (codes of species) from one generation to an other. Even the creation of the Universe is a result of this effect, and the ontology of the writing is closely bound by this. In the sacred period of the humanity, when the consciousnesses has not been awaken yet, the hand was the orphan of thought and creation. The stages of the remoteness of the sacred signified the progressive evolution of the consciousnesses and, implicitly, the forms of the writings. Kant and Bergson's works, opposite by their conception, together constitute, however, the integral picture of the ontology of the writing.

Metafizica („filosofia primă”, cum a numit-o Aristotel [1, p.54], sau ontologia, cum este numită din sec. al XVII-lea până astăzi) ne-a propus până acum diferite viziuni asupra esenței Universului și fundamentelor existenței, rezultate fie din reflecția filosofică pură, fie din interpretarea datelor științei, fie din întreteserea dintre reflecție și interpretare. La grecii antici principiul (arhe-ul) lumii erau elementele (apa la Thalles, aerul la Anaximene, focul la Heraclit), atomul (la Democrit), Ființa (la Parmenides, Socrate, Platon și Aristotel) [2, p.44-258]. În Evul Mediu, principiul explicativ cel mai în vogă era divinitatea. În modernitate, au fost propuse drept principiu diferite concepte, printre cele mai memorabile numărându-se ideea transcendentalului (la Kant) [3, p.401], Spiritul absolut (la Hegel) [4], voința (la Shopenhauer) [5], elanul vital (la Bergson) [6], Dasein-ul (la Heidegger) [7] etc. Ni se pare că efectul de oglindă, luat în considerare de unii filosofi într-o accepție mai mult particulară, cu referire îndeosebi la reflectare și la conștiință, ar putea fi ridicat la rangul de principiu ontologic prin excelență. Ceea ce justifică opțiunea este, în primul rând, faptul că el trece ca un fir roșu prin toate nivelurile și modurile ontologice (ca cele evidențiate, de exemplu, de Lucian Blaga – al cristalelor, al plantelor, biologic și uman) [2, p.266-267]. Mai mult ca atât, el străbate atât Universul material (trecând prin toate felurile de materie), cât și Universul ideal (spiritual). Pe deasupra, el încorporează simultan cauza și efectul, iar nedeterminarea este condiția *sui generis* a unui principiu universal.

Primul care s-a confruntat cu acest fenomen (de fapt, cu un caz particular al acestuia, dar fără a avea intuiția de a-l generaliza), a fost Louis Pasteur [8, p.11]. Studiind cristalele de tartrat (sare a acidului tartric, o substanță importantă din vin), savantul a observat că atunci când este pus în apă, fiecare cristal produce un altul, cel de-al doilea fiind imaginea în oglindă a primului. Cele două cristale roteau lumina polarizată în direcții opuse. Fenomenul a fost numit „molecule cu imagine în oglindă” (sau, în limbajul științific convențional, molecule levogire și dextrogire). Cercetările efectuate de mulți alți savanți în sec. XIX-XX au arătat că fenomenul acesta e caracteristic pentru toate substanțele. Adică fiecare moleculă acționează ca tipar pentru formarea altei molecule, iar lucrul acesta ea îl face nu pentru propria ei formă, ci pentru imaginea sa în oglindă. Ea este ca și cum programată în așa fel, ca, odată apărută, să aibă grijă să se oglindească, iar imaginea găsită în oglindă să o folosească drept tipar în care să plaseze atomi pentru a construi o moleculă nouă, care, la rândul-i, va fi animată de aceeași grijă și tot așa la nesfârșit. Pentru ca acest program să funcționeze, sunt necesare doar condiții (factori) pentru oglindire, o stare de oglindire și resurse materiale pentru edificarea moleculelor noi. Același principiu se manifestă și în cadrul materiei biologice, numai că aici crearea de celule noi se efectuează nu prin constituirea de copii în afară, ca în materia fizică, ci printr-o oglindire lăuntrică. La apariția imaginii oglinzite, celula se divide în două părți egale, fiecare din ele fiind imaginea în oglindă a celeilalte, după care cele două jumătăți își recapătă dimensiunea normală, apoi în interiorul fiecăreia reîncepe oglindirea și divizarea și așa încontinuu. De fapt, grija de a se oglinzi este nu atât a celulei în întregime, cât a părților sale componente, în primul rând a nucleului.

Același comportament îl au și formațiunile (agregările) de celule și de molecule, structurile și sistemele. Acestea reprezintă, una față de alta, o imagine inversată în oglindă, deosebirea dintre ele fiind, cum s-a exprimat Richard Dawkins [9, p.68], ca dintre pantoful drept și cel stâng, adică, nu pot fi înlocuite una cu alta, și

nu doar ca formă, ci și ca funcționalitate, pentru că unul din cele două sisteme ce se oglindesc este masculin, iar celălalt, feminin. Peste o generație însă, când „pantoful” drept se va oglindi, copia lui va fi un „pantof stâng”, din care cauză copiii seamănă, de regulă, mai mult cu buneii decât cu părinții. Exemple de oglindire la nivel de structuri sunt peste tot. Structura atomului, de pildă, cu nucleu în mijloc, cu ioni și protoni mișcându-se pe orbite, este aidoma sistemului planetar solar. Partea dreaptă a creierului este o imagine în oglindă a celei stângi. Galaxia noastră e o oglindire a galaxiilor vecine. Toate simetriile din univers sunt produse ale oglinirii etc.

Însă dacă celulele și moleculele, precum și structurile și sistemele lor s-ar oglindi doar ele în ele, atunci, în condiții optime și existând resurse materiale necesare, numărul lor ar crește exponențial, nelimitat, ceea ce ar conduce nu doar la un haos universal, ci și la ieșirea din sine a Universului, la o explozie autonimicitoare. Evoluționiștii (ale căror idei sunt sintetizate de Richard Dawkins de la Oxford University în cartea *River out of Eden* (un râu pornit din Eden) numesc acest fenomen „bomba replicației”. Cel ce ne-a ferit de catastrofă și a instaurat Ordinea în Univers este codul genetic. El stabilește arhetipul, tiparul pentru Univers în întregime și pentru fiecare formă de existență în parte, deci are un rol formativ și în același timp limitativ. Celulele și formațiunile lor, zice Dawkins, sunt cititoare ale codului universal și ale celui fenotipal, iar structurile și sistemele ce le alcătuiesc în timpul replicației lor sunt o imagine în oglindă a codurilor, a arhetipurilor codificate.

Aparatul de codificare al genei este foarte asemănător cu cel al unui computer, deosebirea constând în faptul că codul genetic nu este un cod binar, ci unul cuaternar, cele patru unități ale lui, A (adenină), T (timină), C (citozină) și G (guanină) aflându-se la rândul-le, într-un necuten proces de oglindire reciprocă (întotdeauna A este tipar (model) pentru T și viceversa, G este tipar pentru C și viceversa, este posibilă orice ordonare A, T, C și G și ea va fi duplicată cu succes, de unde marea diversitate în chiar cadrul unei specii). Codificarea ADN-ului este una digitală și, prin urmare, informația ce o conține poate fi modulată, transmisă prin impulsuri, pe calea undelor radio, drept care unii savanți au formulat ipoteza că lanțurile de ADN sunt o rețea posibilă pentru o explozie informațională ale cărei reverberații ar putea în cele din urmă să depășească planeta de origine și să ajungă la stele.

E de remarcat faptul că în contextul acestei diversități reale și virtuale, generată de efectul de oglindă, genele însele nu se amestecă, ci doar efectele lor. Genele în sine manifestă o integritate de piatră. În plus, scrie Dawkins, genele nu se îmbunătățesc prin funcționare, adevăr care anulează postulatul marxist-leninist referitor la rolul muncii în crearea omului. Și adaugă: „Suntem mecanisme de supraviețuire programate să transmită baza de date digitală cu care am fost programați”.

Ce-i drept, această concluzie a evoluționiștilor nu prea este, până la urmă, în favoarea evoluționismului însuși, pentru că ceea ce este un dat numai are cum să evolueze. Vom vedea, ceva mai încolo, că există și alte argumente, oferite tot de știință, care pun la îndoială, cel puțin în cazul omului, existența unei evoluții ortodoxe. Rămâne însă incontestabil rolul factorilor adaptării și al resurselor, un cod (un plan, dacă vreți) neputând fi realizat fără resurse și fără acomodare la locul facerii (*genius locci*). Iar adaptarea este și ea una din multele forme ale efectului de oglindă: o structură, ori un sistem celular (și molecular) reflectă schimbările mediului, creează o imagine în oglindă a acestuia, care imagine este folosită apoi ca tipar pentru modificările ce și le va opera acea structură pentru a fi în concordanță cu mediul.

Universul fizic este, așadar, rodul oglinirii și în același timp un necuten proces de oglindire. Efectul de oglindă a creat materia, spațiul (întinderea obținută prin replicație), timpul (succesiunea oglinirii), el este sursa, modul și direcția (scopul) mișcării materiei, factorul ce asigură unitatea, diversitatea și infinitatea lumii materiale.

Dar cum stau lucrurile în Universul ideal (spiritual)? Omul însuși care e creatorul acestui univers secund, este, precum am văzut, rodul oglinirii materiei biologice în cadrul genetic al speciei. Însă ceea ce ne interesează mai mult acum este doar acea parte din făptura umană care este purtătorul material al Universului ideal, deci creierul. Mult timp s-a crezut că el a evoluat și s-a perfecționat în timp. Datele recente ale antropologiei însă, reflectate și în cadrul a două ediții speciale ale emisiunii „Evident, neverosimil”, prezentată la TV Rusia de acad. Serghei Kapița [10, p.10-12] (vezi, de asemenea, și interviul acordat de domnia sa revistei „Magazin bibliologic”), dezminț acest curent de opinie, demonstrând că starea creierului, complexitatea lui i-a fost dată omului dintr-o dată ca un dar divin. Asta ar însemna, pe de o parte, că codul genetic al omului a fost pus în aplicare mai târziu decât codurile celorlalte vertebrate, proveniența noastră de la o altă specie devenind astfel improbabilă. Pe de altă parte, în materia neuropsihică replicația prin oglindire este mai limitată (celulele ner-

voase, precum știm, nu se restabilesc). În sfârșit, dacă în materia biologică domină dialectica (lupta) pentru resurse și pentru spațiu, apoi în cea neuropsihică cei doi termeni dialectici se află, așa cum a arătat Șt.Lupașcu [11, p.84-94], în stare de echilibru, în starea T, care a și făcut posibilă apariția conștiinței, autoconștiinței, imaginației, adică nașterea omului ca ființă deosebită de celelalte animale. Pentru universul psihic, oglindirea e caracteristică într-o măsură și mai mare [11, p.98]. Conștiința însăși e o oglindă polivalentă și cu multe niveluri, ori, mai bine zis, o rețea, un sistem de oglinzi și de oglindiri. Toate formele de conștiință (filosofia, științele, artele etc.) sunt, la rândul lor, sisteme particulare de oglinzi și oglindiri în cadrul sistemului mare al conștiinței. Efectul de oglindă se manifestă, apoi, ca subsistem și ca proces în cadrul fiecărei forme de conștiință, inclusiv în domeniul scrierii, comunicării, lecturii, informației. Astfel, comunicarea e, în esență, o oglindire spirituală a unui locutor în interlocutorul său, același efect persistă în limbă și în limbaj (semnificatul și semnificantul). Efectul de oglindă e prezent și în subconștient, de vreme ce visele, de exemplu, trebuie interpretate, de regulă, negativ, adică în sens invers. Lectura/citirea, care e prezentă și în Universul material, precum am văzut (citirea codurilor de către celule/molecule și de către agregările lor), e străbătută, ca și bibliologia în general, de diferite forme de manifestare ale efectului de oglindă. Raportul dintre om și Ființă (Archeu) este ca între oglindă și oglindit, or, când gândim Archeul nostru, adică ceea ce vrem să fim, noi ne creăm o imagine în oglindă, ideală, spre care tindem să ne orientăm împlinirea. Însuși Dumnezeu este pentru noi, într-un sens, o oglindă, în care ne uităm periodic pentru a vedea dacă suntem buni sau răi.

Mircea Vulcănescu intenționa să scrie un tratat de metafizică a oglinzii [12, p.105-108]. A schițat un pro-drom pentru acea lucrare, care, din motive necunoscute, nu a fost realizată. Însă chiar planul schițat de el ne sugerează un șir de idei esențiale. Filosoful distinge, la om, două moduri ale efectului de oglindă: oglindirea și uitatul în oglindă. Primul se referă la reflectarea în conștiința noastră a Universului. Al doilea este născătorul și întreținătorul conștiinței de sine a ființei umane. Sunt revelatoare condiționările spațiale ale oglinditului sugerate de Vulcănescu: într-un fel sunt viziunile noastre în fața unei oglinzi plane și de alt fel în fața oglinzilor concave și convexe, între două oglinzi, între mai multe oglinzi, într-o oglindă sferică etc. Vom vedea, într-un window următor, că în funcție de cum ne exteriorizăm conștiința prin semne și imagini, cum plasăm aceste semne și imagini pe un suport material, se poate deduce ce fel de oglinzi au avut impact asupra conștiinței noastre, iar în cele din urmă – ce formă are Universul pe care îl reflectă conștiința.

Acum însă, pentru a avea o temelie pe care să așezăm viziunile bibliologice și bibliosofice ce vor urma, este momentul și locul potrivit în care să încercăm, după ce am relevat principiul ontologic al oglinzii, o reconstituire a facerii Lumii, a Genezei.

Eu cred că la început era Dumnezeu. Spun acest lucru nu doar dintr-un imbold onomastic (precum se știe, numele Alexei, în traducere din greacă, înseamnă „omul lui Dumnezeu”). Chiar datele biologiei și ale fizicii moleculare, ale antropologiei mai ales ne arată că Universul nu s-a născut din haos, din jocul întâmplării. Codul acela digital, multele coduri digitale, este imposibil să fi fost un rod al hazardului. Căci dacă ar fi fost astfel, atunci genele nu ar avea statornicia de neclintit ce le caracterizează. Așadar, la început a fost Creatorul Suprem. El putea fi ca un punct, cum a presupus Eminescu. Sau poate ca sfera aceea cu diametrul de un centimetru, pe care Borges a văzut-o în dreptul treptei a nouăsprezecea a scării ce dădea în subsolul casei lui Argentiniano din Buenos Aires, sferă pe care scriitorul a numit-o Aleph și în care i s-a arătat întregul Univers, în mărime naturală, sau avea o altă formă.

La început Dumnezeu a conceput Universul în conștiința sa, sub formă de cod digital. Pentru a-l crea însă, avea nevoie de resurse materiale și de spațiu. Și atunci El a ales autosacrificiul. Printr-o concentrare, inimaginabilă pentru oameni, a energiei spirituale și fizice, el a rupt din sine o jumătate, trecându-și în ea energia fizică, iar în jumătatea rămasă, și-a concentrat energia spirituală și codurile creației. A implantat în jumătatea fizică, prin impulsioneare, programul replicației prin oglindire și astfel lanțul creării materiei s-a declanșat cu o viteză uriașă, până când s-a împlinit spațiul și apoi s-a produs marea explozie a bombei replicației, din care s-a născut Universul material. Acestea au fost primele minute ale Universului. După care Dumnezeu, rămas în entitate spirituală, a început a pune în aplicare, modulându-le prin impulsuri, codurile creațiilor sale, cu toate posibilitățile combinatorii, de care am vorbit, pentru că și Creația divină conține elementul ludic. Cum are loc acest proces, am văzut în rândurile de mai sus. Creația are doar început, deci este un proces infinit [13, p.41]. Dumnezeu este prezent în fiecare formă de existență atât prin materie (care s-a născut din trupul sacrificat al Creatorului Suprem), cât și, mai ales, prin codurile și prin impulsurile spirituale. Puterea Lui rezidă în faptul deținerii Codului și a codurilor. Prin ele El s-ar putea întrupa în orice formă materială, atunci

când crede că este momentul să se ivească sau când este invocat de oamenii cu spirit deosebit de puternic. Creația privilegiată a Lui este omul, pentru care a elaborat un cod deosebit, pe care l-a aplicat, precum am văzut, un pic mai târziu, ca și cum ar fi exersat mai întâi la crearea celorlalte lucruri, pregătindu-se pentru opera sa principală. Acest cod prevede conștiința umană, un dar divin deosebit, un fel de oglindă cu coduri, pentru ca omul să poată deveni, la rândul său, un creator. Creația umană presupune o concentrare deosebită a spiritului. A fi dăruit cu har înseamnă a atinge o astfel de concentrație, încât materia spiritului tău să se apropie, dacă se poate spune așa, de lungimea de undă a impulsurilor ce vin de la Spiritul Divin. Oamenii cei mai deosebiți se pot apropia, printr-o concentrație enormă, atât de tare de acea lungime de undă, încât pot impulsiunea, la rândul său, spiritul sacru întru a-l face să intervină în codurile lucrurilor, declanșând o replicație (ca în cazul celor trei pâini cu care Hristos a săturat un popor), ori schimbând morfologia și mișcarea materiei (ca în cazul cu apele mării ce s-au dat în lături, ca prin coridorul astfel croit să treacă Moise cu poporul său) ș.a.m.d. Concentrările de mai multe spirite înalte creează anumite Locuri spirituale în care divinitatea e mai simțită.

Acum putem înțelege mai bine semnificația sacrei trinități: Duhul Sfânt este entitatea de energie spirituală (de coduri impulsionate) rămasă după ce Dumnezeu și-a sacrificat trupul. Tatăl semnifică materia creată prin replicația trupului divin, materia prin care să se realizeze codurile spirituale, iar Fiul înseamnă procesul Creației divine.

Este clar că pentru a te autodepăși, pentru a atinge performanțe, pentru a crea, se cere un fel de sacrificiu, o precumpănire a spiritului asupra materiei. În subconștientul colectiv sunt înregistrate ecourile marii explozii generată de sacrificiul fizic al divinității (așa-numitul zgomot de fond al Universului). Dar a mai reținut in-conștientul și sacrificiul adus în numele creației de Meșterul Manole (soția, „o jumătate a sa”, sacrificată pentru a dura întruparea în materie a unui concept spiritual), ca un ecou al sacrificiului divin. Există chiar o luptă între materie, care e dominată de proliferare și de tipare, și spirit, acesta tinzând spre libertatea de expresie și spre autenticitate.

Dar nu cred că ar avea vreo justificare separarea materialului de spiritual. Universul este integru. Materialul și spiritualul se condiționează reciproc și nu pot exista autonom. Fără codurile spirituale, universul material ar fi o lume moartă, precum fără materie, codurile și impulsurile spirituale nu s-ar putea transpune în creații. Căderea în materialism ne-ar include total în programul replicației, al luptei sălbatice pentru perpetuarea speciilor, luptă care nu ia în seamă durerea, nu știe de milă, compasiune, caritate și alte calități care ne țin oameni. Căderea în spiritualismul pur ne-ar face incapabili de creație, în sensul că nu am avea resurse pentru Facere. Or, nevăzutul nostru univers ideal, spiritual poate fi făcut vizibil, perceptibil doar cu ajutorul materiei ce acționează asupra simțurilor noastre. Prin urmare, nu este bine să fim nici materialiști puri, nici idealști. Esența Universului în care trăim ne obligă să fim înțelepți și să căutăm mereu echilibrul. Iar echilibrul se obține numai pe cale dialectică, prin luptă.

Vocația scrierii, cărții, lecturii, a formelor de conștiință în general este de a contribui la atingerea acestui echilibru, prin „unitățile de măsură” ce le adaugă pe talgerul spiritului, întru a menține cumpăna dreaptă [14]. Pentru că rolul principal în evoluția Universului, cum am văzut, și a comunității umane, așa cum a demonstrat-o, în alt fel ce-i drept, Francis Fukuyama, îi revine spiritualității, codurilor spirituale.

Primii oameni și-au primit codul direct de la divinitate. Generațiile următoare și l-au primit și îl primesc indirect, îl preiau una de la alta, prin oglindire. Întrebarea ce se iscă în acest context este dacă transmiterea indirectă a codului spiritual conduce la crearea unor diferențe între generații, dacă există o îndepărtare de statutul spiritual primordial al omului. Or, dacă primii oameni aveau contact direct cu impulsurile ce veneau de la spiritul sacru, generațiile următoare, pentru a ajunge la o astfel de comunicare cu divinitatea, trebuie să depună eforturi de o așa manieră, încât să atingă o astfel de concentrare a spiritului lor, care să le permită să ajungă la „lungimea de undă” a impulsurilor ce vin de la Spiritul Sacru. Ca bibliologi, nu putem să nu ne întrebăm, de asemenea, când, cum și de ce au apărut, în această succesiune a generațiilor, scrierea, vorbirea și limbajul. Și care dintre ele a apărut mai întâi?

În toate secolele, exista la marii gânditori convingerea că în preajma divinității omul devine orb și mut. Apropierea de marile taine ca și cum îți ia graiul și vederea, ba chiar îți aduce întunecarea, adică te scoate în afara intelectului, a inteligenței a rațiunii Holderlin [15, p.192-201] ar fi în acest sens un exemplu primordial. Oamenii care au fost predestinați să aibă acces la marile taine ancestrale, au început a vorbi foarte târziu, ca în cazul lui Lucian Blaga [16, p.7], sau pătrundeau cu mare greutate în câmpul cunoașterii conceptualizate, intelectuale, așa ca Einstein. Iar cunoaștere înseamnă conștiință. În afara ei nu se poate vorbi de scriere sau

de vorbire, nici de gândire. Kant scrie că gândirea înseamnă întotdeauna limitare, ea presupune un orizont [17, p.169-171]. În afara conceptelor nu există cunoștințe. Dumnezeu însă nu are orizont. Nu are limite. El vede totul direct, iar ceea ce vede, creează. Omul însă, pentru a vedea, trebuie mai întâi să măsoare. Inteligența, gândirea înseamnă măsurare. Suntem nevoiți să gândim pentru că suntem inferiori divinității. Tot Kant a stabilit cum apare conștiința. Una din cele trei condiții transcendente ale cunoașterii este unitatea sintetică a apercepției, adică crearea în interiorul nostru a unei reprezentări a reprezentării obiectului, una care rămâne în mintea noastră chiar și atunci când obiectul și reprezentarea lui dispar". Pentru a cunoaște însă ceva în spațiu, de exemplu o linie, scrie filosoful, eu trebuie să o trag mai întâi în minte și să înfăptuiesc astfel o legătură determinată în mod sintetic, așa că unitatea acestei acțiuni este totodată unitatea conștiinței" (cf. "Critica rațiunii pure" [3]. Această unitate a conștiinței, această apercepție este conștiința de sine, apariția căreia nu e posibilă fără acțiunea de a trage imaginar acea linie, adică de a o desena în minte. Conștiința de sine e legată de această „desenare”/ogindire, iar scrierea este și ea rezultatul unei astfel de acțiuni. Prin urmare, apariția scrierii e legată de apariția conștiinței, fiind și ea un fel de desenare, în exterior, ea apare în legătură cu desenarea în interior. Dar poate invers? Cel puțin așa ar reieși din cercetările lui Bergson, care era un antikantian. Vom încerca să clarificăm, ceva mai încolo, acest lucru, recurând la metoda lui Kant de căutare a adevărului în jocul antinomiilor.

Ar urma, așadar, din cunoștințele, cercetările și speculațiile acumulate până acum de omenire, că prima generație de oameni era ca și cum scufundată în sacralitate. Ea era inclusă în viziunea divină, în cea nelimitată, și deci nu avea nevoie de „măsurări”. Odată cu succesiunea generațiilor însă, se produce o îndepărtare, o derivare, care îl scoate pe om din sacralitatea nemijlocită, sau invers, sacralitatea se retrage (căci receptarea umană a resimțit mai mult o retragere decât o îndepărtare), iar omul, pentru a continua să vadă, dar cu viziunea proprie, e nevoit să se învețe a măsura, căci, vorba aceluiași Kant, mâna este aceea care învață ochiul uman cum să vadă. Iar mâna, cum vom vedea în continuare, înseamnă, cel puțin cu referire la omul primordial, inteligență, gândire. Totuși, ar fi vorba, în acest proces de îndepărtare, nu atât de apariția conștiinței (căci ea este un dat), cât de trezirea treptată a ei. O îndepărtare care este, într-un sens, este un fel de evoluție. În celebrul său jurnal de lectură, intitulat „Zbor în bătaia săgeții”, H.-R.Patapievici [18, p.278] face o expunere a tot ce a citit despre aceasta (și trebuie să remarcăm că a lecturat aproape totul). Iată care au fost, în prezentarea lui, etapele acestei îndepărtări/retrageri.

La primele generații ce i-au urmat generației originare, sacrul se retrage în anumite receptacole. Zeul celest a fost primul receptacol al sacralității în momentul în care și-a pierdut actualitatea religioasă. Pe măsură ce sacralitatea primordială a lumii se subția, s-a accentuat necesitatea de a da nume lucrurilor care își declină prezența. Aceasta s-a întâmplat în perioada culturii agrar-neolitice, și anume acum apar primele nume de zei. Numirea însă pornește dintr-un sentiment subiacent și iminent al pierderii: numim pentru a reține, iar odată numit, lucrul este pentru totdeauna îndepărtat din câmpul cunoașterii, el este substituit, în mintea noastră, de către concept. Conștiința își începe exercițiul odată cu apariția zeilor celești, odată cu numirea lor. Altfel spus, prin trecerea sacralității din receptacole în transcendental, iar transcendența divinității absolute este echivalentă cu retragerea ei în om, sub forma unui „spațiu” de iluminare care este conștiința. "Iluminare" înseamnă trezire. Transcendența este conștiința, iar conștiința este îndepărtarea. Totuși, retragerea din lume a zeilor, după retragerea divinității absolute, a creat prestigiul unei obișnuințe: înaltul, verticalul, elevatul continuă să exprime modalitatea prin excelență a sacralului. Abia când se eliberează raportul de transcendență, conștiința poate începe să funcționeze. Începând cu acest moment abia, oamenii devin capabili să gândească, nu doar să resimtă, transcendența. Rolul conștiinței, în interioritate, este analog rolului zeului suprem, în lume. Dacă zeul creează lumea, conștiința, naște obiectul. Întrucât a fi conștient înseamnă a-ți putea povesti experiența, conștiința se rafinează prin limbaj, „a cărui expresie este” (Janet) [19, p.67]. Totodată, civilizațiile conștiinței sunt „scrise”, pentru că limbile care nu sunt scrise nu sunt limbaje adevărate, ci mai degrabă sisteme de semnalizare. Această retragere treptată a sacralității din lume în conștiință e numită de Patapievici „prima cădere a omului”. A doua s-a produs atunci când sacrul a trecut din conștient în subconștient.

Însă Patapievici pare a fi un cititor și un prezentator într-o anumită măsură interesat. El este preocupat de evoluția spiritului, trecând oarecum cu vederea interacțiunea acestuia cu materia. El este kantian. Deși, chiar numai cercetarea acestei laturi a problemei ne permite să elucidăm unele lucruri esențiale. De exemplu, de pe acest palier am putea descifra cunoscutul dicton biblic „La început a fost cuvântul”. Se conturează aici un fel de paradigmă. Cuvântul scris conduce la trezirea conștiinței succesiunii generațiilor, adică a conștiinței istorice

(și nu pur și simplu a conștiinței de sine, cum crede Patapievici, căci aceasta e o etapă anterioară), conștiința conduce la apariția credinței (credința este conștiința faptului că actul de a fi conștient implică prezența zeului), iar credința, la rândul ei, a generat apariția culturii și civilizației. Iată ce avea în vedere evanghelistul Ioan când scria că la început a fost cuvântul. Or, Cuvântul de început era numele (receptacolul) în care s-a retras divinitatea (din care cauză era de la Dumnezeu și era însuși Dumnezeu). Iar acest început l-a pus, în Biblie, tabla în care era săpată cu litere Legea, tablă pe care Avram o primește, pe munte, de la Dumnezeu. Se pare că Eminescu, atunci când scria versul „Credința zugrăvește icoanele-n biserici”, gândea în această paradigmă (zugrăvirea ca act al conștiinței, ca la Kant, credința ca o conștiință superioară, creațiile culturii generate de credință).

Celălalt aspect al problemei este abordat de antikantianul Bergson, cât și de colegii și succesorii săi. Acest filosof a venit în metafizică din psihologia experimentală, era un cunoscător pe dinafară al vitalului, iar în domeniul existenței, cum a demonstrat-o chiar Kant, totul este dictat de necesitate. Ce au demonstrat cercetarea „urmelor” lăsate de omul preistoric și experiențele psihologice efectuate de echipa condusă de Bergson? Că inteligența, gândirea, care își începe exercițiul în faza trezirii conștiinței, însemna, la omul primordial, și înseamnă și astăzi, facultatea de a mânui materia. Ea ne-a fost dată pentru a ne dirija conduita, la fel cum albinelor le-a fost dat instinctul. Și dacă insectele, de exemplu, sunt date cu instrumentele lor de-a gata, omul era nevoit să-și fabriceze instrumentele. „Trebuie să trăiești, scrie Bergson, ca să poți să faci mai apoi speculații, iar viața ne cere să ne alăturăm materiei, fie prin organele noastre, care sunt un fel de unelte naturale, fie cu uneltele propriu-zise, care sunt organe artificiale” (cf. „Introducere în metafizică”, partea a II-a) [20, p.40]. Cu mult înainte de a exista o filosofie și o știință, rolul inteligenței era de a fabrica instrumente și de a dirija acțiunea corpului nostru asupra corpurilor înconjurătoare. Inteligența este o prelungire a simțurilor. Dar ce însemna, în faza ei incipientă, inteligența? În faza începutului trezirii omului, când el începe să ia primul contact conștient cu realitatea, inteligența însemna pipăire. Mâna, pipăitul îi dădea omului simțul măsurii. Abia într-o fază imediat următoare inteligența se va urca de la mână la cap. Abia atunci conștiința trezită îi va deschide omului ochii și auzul, care, în esența lor intimă, tot pipăire înseamnă. Și abia după ce va deschide ochii și auzul, omul va trece la comunicare, la vorbire și la limbaj. Întrucât însă, în acel segment al începutului de trezire, complexitatea creierului exista, căci ea este un dat, așa cum a afirmat și S.P.Kapița (vezi interviul acordat de el pentru revista „Magazin bibliologic”), primele urme culturale lăsate de om sunt cele ale mâinii, iar scrierea ține de acest organ. Aceasta ar fi, zicem noi, dovada metafizică a primatului scrierii.

Așadar, cu ce concluzie ne alegem din jocul acestei antinomii? Condiția trezirii conștiinței este într-adevăr transcendența, mai exact, retragerea sacrului în transcendental. Numai că în segmentul cât a durat această retragere, transcendența, gândirea au trebuit să intre în exercițiu treptat, iar aici a fost decisiv rolul mâinii. Scrierea, „desenatul” au stat la baza acestei treziri, au determinat-o. Kant și Bergson sunt (în problema abordată de noi, desigur) două părți din întregul care comportă adevărul. Căci adevărul se constituie, de regulă, din mai multe „dreptăți”. Și asta tocmai din cauza că omul, spre deosebire de Dumnezeu, nu vede totul direct, într-o viziune integrală, absolută, că el este o ființă derivată și, deci, limitată.

De asemenea, n-ar trebui să excludem din câmpul nostru de vedere și rolul pe care l-o fi avut la apariția scrierii, în perioada sa incipientă, jocul, care a fost creatorul culturii. Johan Huizinga [21] a făcut, în tratatul său „Homo ludens”, o deschidere revelatoare pentru o astfel de abordare.

Totuși, vom vedea că aici primatul a fost al necesității. Vom încerca, în window-ul următor, să ilustrăm aceste teze cu artefacte, cu mostre de scriere din diferite perioade ale istoriei comunității umane, care ne vor releva și efectele de oglindire prezente în acest domeniu. În pauza dintre „ferestre” însă să nu uităm să aducem un elogiu mâinii.

Referințe:

1. Aristotel. Metafizica. - București, 1965. - 502 p. (segmentul 982d9).
2. Capcelea V. Filozofie. - Chișinău: Arc, 2001. - 443 p.
3. Kant Immanuel. Critica rațiunii pure. - București, 1987. - 672 p.
4. Hegel G.F. Spiritul absolut. - București: Humanitas, 2006. - 652 p.
5. Shopenhauer Artur. Le monde comme volonté et comme représentation. - Paris: PUF, 1989.
6. Bergson Henry. L'évolution créatrice. - Paris: PUF, 1989.
7. Heidegger Martin. Ființă și timp. - București: Humanitas, 2003.

8. Dawkins Richard. River out of Eden. - Oxford, 2002.
9. Ibidem.
10. Capitza S.P. Adevărata mare schimbare a societății abia urmează să se producă // Magazin bibliologic. - 2003. - Nr.4. - P.10-12.
11. Lupașcu Ștefan. Universul psihic: sfârșitul psihanalizei. - Iași: Institutul European, 2000. - 354 p.
12. Vulcănescu Mircea. Prodrum pentru o metafizică a oglinzii // Mircea Vulcănescu. Pentru o nouă spiritualitate filosofică. - București, 1966. - 425 p.
13. Anania Valeriu. Cartea deschisă a împărăției. - București, 2005. - 268 p.
14. Vornicescu Nestor. Cosmografia și alfabetul lui Aethicus Histricus. - Craiova, 1996.
15. Heidegger Martin. Holderlin și esența poeziei // Martin Heidegger. Originea operei de artă. - București: Univers, 1982. - 415 p.
16. Bălu Ion. Viața lui Lucin Blaga. - București: Libra, 1995. - 178 p.
17. Vezi eseul: Revoluția lui Kant // Rău Alexe. Magister dixit. - Chișinău: Museum, 2004, p.169-168.
18. Patapievici Horia-Roman. Zbor în bătaia săgeții. - București: Humanitas, 1995. - 328 p.
19. Janet Pierre. De la angoasă la extaz. - Masson, 1988. - 366 p.
20. Bergson Henry. Introducere în metafizică. - Iași: Institutul european, 1998. - 248 p.
21. Huizinga Johan. Homo ludens. - București: Humanitas, 2002.

Prezentat la 15.03.2007